

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

11

*Egidijus Motieka.
Didysis Vilniaus seimas*

1996

LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS

LIETUVOS
MOKYKLAI

600

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

11

Egidijus Motieka
Didysis Vilniaus seimas

VILNIUS

Saulabrolis

1996

UDK 947.45
Li-191

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

*Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
Lietuvos istorijos institutui,
Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui,
Švietimo ir mokslo ministerijai,
prisidėjusiems prie knygos išleidimo.*

© *Egidijus Motieka, 1996*
© *Lietuvos istorijos institutas, 1996*

ISSN 1392-0391
ISBN 9986-814-01-4

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
I skyrius. LIETUVIŲ SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS	
1. Lietuvos politinė situacija 1905 m. sausio–rugsėjo mėn.	46
2. Lietuvių suvažiavimo idėja ir iniciatyva	60
3. Memorandumas Rusijos vyriausybei	76
4. Lietuvių atstovai VI Rusijos žemietijų suvažiavime	94
5. Lietuvių visuomenės pasirengimas Suvažiavimui	107
II skyrius. SUVAŽIAVIMO DARBAS	
1. Suvažiavimo pradžia	118
2. I ir II posėdžiai: Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos bei Lietuvos autonomijos klausimai	138
3. III ir IV posėdžiai: agrarinis ir Lietuvos mokyklų klausimai	158
4. Suvažiavimo nutarimai	174
5. Suvažiavimo dalyvių grupuočių priimti nutarimai	193
III skyrius. SUVAŽIAVIMO PASEKMĖS	
1. Lietuvių ir Lietuvos visuomenė po Suvažiavimo	209
2. Rusijos valdžios požiūris į Suvažiavimą. Represijos	240
BAIGIAMASIS ŽODIS:	
Didžiojo Vilniaus seimo reikšmė	260
PRIEDAI	
Nr. 1 Atsišaukimas į lietuvių tautą	275
Nr. 2 Lietuvių Memorandumas Rusijos Ministrų Tarybos pirmininkui S. Vitei	277
Nr. 3 Odesos lietuvių nutarimai	284
Nr. 4 Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	287

Nr. 5	LSDP parengta Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa	288
Nr. 6	J. Basanavičiaus kalba pradedant Lietuvių suvažiavimą Vilniuje	290
Nr. 7	Suvalkų gubernijos lietuvių nutarimai	293
Nr. 8	Lietuvos valstiečių sąjungos nutarimai	294
Nr. 9	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimai	297
Nr. 10	Lietuvių suvažiavimo Vilniuje nutarimas dėl lietuvių kalbos Vilniaus vyskupijos bažnyčiose	299
Nr. 11	LSDP sušaukto darbininkų ir valstiečių susirinkimo nutarimai	300
Nr. 12	Krikščionių demokratų nutarimai	306
Nr. 13	Lietuvos mokytojų susivienijimo nutarimai	308
Nr. 14	Tautiškosios lietuvių demokratų partijos Steigiamojo susirinkimo protokolas	311
Nr. 15	Amerikos lietuvių suvažiavimo Filadelfijoje nutarimai	313
	TRUMPINIAI	317
	STRESZCZENIE	318
	SUMMARY	329
	RESUME	342
	ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	354
	VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ	361

II skyrius

SUVAŽIAVIMO DARBAS

1. Suvažiavimo pradžia

Suvažiavimo dalyviai. Suvažiavimo dalyvių identifikavimas yra vienas iš sunkiausiai sprendžiamų klausimų. Žinoma, kad Suvažiavimo pradžioje bandyta registruoti dalyvius išduodant jiems bilietus, kurių buvo pagaminta 1800¹. Tačiau į Suvažiavimo salę nemažai įėjo ir be bilietų. Todėl dauguma liudininkų priskaičiuoja apie 2000 Suvažiavimo dalyvių². Neaišku, ar visi 1800 gavusiųjų bilietus buvo įregistruoti, nes ši medžiaga neišliko. Antrą kartą Suvažiavimo dalyvius bandyta suregistruoti 1930–1932 m., kai šios iniciatyvos ėmėsi „Lietuvos žinių“ redakcija³. Nors iš šio laikraščio publikacijų žinoma, kad daug Suvažiavimo dalyvių atsišaukė, tačiau ši redakcijos archyvo dalis taip pat neišliko.

Suvažiavime dalyvavo ne tik atstovai iš Kauno, Suvalkų, Vilniaus, Gardino gubernijų, bet ir iš Mintaujos, Liepojos, Rygos, Talino, Tartu, Peterburgo, Maskvos, Minsko, Voronežo, Odesos, Varšuvos, taip pat iš Prūsijos⁴. Daugumą atvykusiųjų sudarė valstiečiai. Įvairūs autoriai priskaičiuoja jų nuo 1000 iki 1500⁵. Didesnė dalis turėjo savo valsčių jiems suteiktus įgaliojimus⁶. Iš atsiminimų matyti, kad didelę valstiečių dalį sudarė pasiturintys ūkininkai, nors nemažai buvo bežemių ir mažžemių⁷. Pasak V. Kapsuko, atvyko ir kaimo darbininkų, „dauguma iš Pakuršės ir nuo Šiaulių“⁸. Miesto darbininkų, pačių socialdemokratų vadovų liudijimu, dalyvavo labai nedaug⁹, nors J. Gabrys ir J. Pelisjė

(J. Pellissier) nurodo, kad jų buvo „keli tuzinai iš Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų“¹⁰. Yra žinoma, kad dalyvavo LSDP šalininkai darbininkai, taip pat buvo atvykę ir LSP bei Bundo atstovai¹¹. Taigi Suvažiavime galėjo dalyvauti apie 50–100 darbininkų, keletas amatininkų ir būrelis lietuvių tarnaičių¹² (pastarosios nuolat skundėsi savo „sunkių padėjimu“).

Didelę suvažiavusiųjų dalį sudarė lietuvių inteligentai. Preliminariais apskaičiavimais, jų galėjo būti apie 500–700. J. Kriaučiūno teigimu, tai buvo „kunigai, advokatai, inžinieriai, gydytojai, farmaceutai, valdinin-

¹Liudas /L. Gira/, „Platesnis aprašymas pirmojo lietuvių tautos atstovų susivažiavimo Vilniuje“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.30(XII.13), nr. 281; L. Gerulis /L. Gira/, „Atmintinos sukaktuvės“, op. cit., p. 681; J. Basanavičius, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, op. cit., p. 11; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 697; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., nr. 2, p. 146; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 85.

²Žr. 1 išnašą. Taip pat: P. Višinskis, „Pirmutinis Didysis Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., p. 3; G. P. /G. Petkevičaitė-Bitė/, „Pasikalbėjimai“, *Lietuvos ūkininkas*, 1906.VI.8(21), p. 332–333; /?/, „Žinios. Vilnius. Penki metai“, *Lietuvos ūkininkas*, 1910.XI.25(XII.8), nr. 47, p. 459; *D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija*, op. cit., p. 90; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 76 ir kt. veik.

³Žr. *Lietuvos žinios*, 1930.XII.27, nr. 293.

⁴P. Višinskis, „Pirmutinis Didysis Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., p. 3; L. Gerulis /L. Gira/, „Atmintinos sukaktuvės“, op. cit., p. 681–682; J. Gabrys, „Didysis Vilniaus seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, *Naujoji Romuva*, 1937, nr. 3, p. 56 ir kt. veik.

⁵A. Булат, *Литовцы*, с. 20, A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*. š. 76; J. Zinkus, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., p. 559 ir kt.

⁶Žr. 5 išnašą. Taip pat: „Žinios. Vilnius. Penki metai“, op. cit., p. 459; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 84–85.

⁷P. Višinskis, „Pirmutinis Didysis Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., p. 3–4; /?/, „Susivažiavimas Vilniuje (Lapkričio 21 ir 22 d. 1905)“, *Pirmyn*, 1905.XII.17, nr. 2, p. 2; V. Kapsukas, „1905 m. Vilniaus seimas“, *Raštai*, t. 10, p. 203–204; P. Ruseckas, *Didysis Vilniaus Seimas. 1905–1930*, p. 22.

⁸V. Kapsukas, „1905 m. Vilniaus seimas“, op. cit., p. 203–214.

⁹Ibidem, p. 204–205; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 102–103.

¹⁰J. Pellissier et al. /J. Pellissier et J. Gabrys/, *Les principaux artisans de la Renaissance lituanienne*, Lausanne, 1918, p. 170.

¹¹/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 276; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 89.

¹²/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 275; J. Totoraitis, „Pirmas lietuvių seimas Vilniuje“, op. cit., p. 1; J. Basanavičius, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 16; P. Ruseckas, *Didysis Vilniaus Seimas. 1905–1930*, p. 29.

kai, karininkai, literatai ir kt.¹³ Daugumas atsiminimų autorių nurodo dalyvavus apie 50–100 kunigų*, keliasdešimt dvarininkų¹⁴. Sprendžiant iš aktyvaus mokytojų dalyvavimo II Mokytojų suvažiavime, įvykusiame 1905.XI.23–24(XII.6–7), Lietuvių suvažiavime dalyvavo ne mažiau kaip 50 mokytojų.

Didesnė dalis inteligentijos buvo politinių partijų ir grupuočių atstovai. Gausiai atstovaujamos LSDP (A. Domaševičius, St. Kairys, K. Venclauskis, Vl. Sirutavičius, Vl. Stašinskis, Vl. Požela, P. Bugailiškis, M. Biržiška, A. Purėnas, P. Mažylis, J. Smalstys-Smolksis, J. Šlapelis, G. Liutkevičius, K. Jonelytė, J. Kačergis, J. Bužinskis, A. Birinčikas ir kt.), LDP (P. Višinskis, A. Smetona, Jonas Vileišis, A. Bulota, G. Petkevičaitė-Bitė, F. Bortkevičienė, J. Bortkevičius, J. Jablonskis, K. Okuličius, J. Okuličienė, A. Rucevičius, prijaučiantys LDP K. Jablonskienė, M. Šveikauskienė, J. Baronas ir kt.), LVS (L. Gira, D. Alseika, Pr. Butkus, E. Galvanauskas, J. Gabrys-Paršaitis, Pr. Paršaitis, A. Paršaitis, J. Jasaitis, Vl. Pauliukonis, M. Sleževičius, M. Strimaitis ir kt.)**, tautiniai demokratai (J. Basanavičius, J. Ambraziejus, M. Davainis-Silvestraitis, Pr. Klimaitis, J. Kriaučiūnas, J. J. Bulota, J. Beržanskis-Klausutis, St. Raila, K. Samajauskas, St. Stakelė, Antanas ir Petras Vileišiai, D. Malinauskas ir kt.), krikščionys demokratai (kunigai Pr. Būčys, J. Tumas, V. Aleksandravičius, P. Vilūnas, Vl. Mironas, A. Šmulškštys, J. Vyšniauskas, [?] Uogintas, A. Eidimtas, J. Genys, [?] Burbulis ir kt.). Atvyko nemažai ir nepartinės inteligentijos: M. Palukaitis, O. Pleirytė, K. Stiklius, Lazdynų Pelėda, S. Landsbergytė, J. Matulis, J. Krikščiu-kaitis-Aišbė ir kt.¹⁵

Taip pat galima nurodyti keletą dvarininkų (St. Narutavičius, M. Šveikauskienė, J. Narutavičius, D. Drevnovskis, O. Komaras, K. Naruševičius, [?] Kozakovskis ir kt.***¹⁶, nemažai dalyvavo ir studentų (P. Bugailiškis, M. Biržiška, E. Galvanauskas, Vl. Nagys-Nagevičius, J. Stankūnas, J. Zacharevičius, D. Šveistys, D. Blynas ir kt.)¹⁷. Suvažiavime buvo atstovaujamos ir LSP Lietuvoje – B. Bogdanovičius (B. Bogdanowicz), B. Jackevičius (B. Jackewicz), P. Šumovas (P. Szumow), S. Černiovskis (S. Czerniowski) bei Baltarusių Socialistinė Hromada (pavardės nežinomos)¹⁸. Iš to galima spręsti, kad galėjo dalyvauti ir daugiau Lietuvos lenkų bei baltarusių visuomenės atstovų. Yra žinoma, kad Suvažiavime nebuvo leista pasisakyti M. Römeriui¹⁹.

Taigi Lietuvių suvažiavimas Vilniuje nebuvo vier lietuvių Suvažiavimas, kaip jis pasivadino. Dalyvavo lenkų, baltarusių, žydų, galimas daik-

tas, ir rusų atstovai. Kitas dalykas, kad jie buvo daugiau stebėtojai, o ne pilnaverčiai dalyviai.

Trūkstant duomenų apie Suvažiavimo dalyvius, dar sunkiau nustatyti, kaip buvo atstovaujama atskiriems Lietuvos regionams. Daugumos rašiusių tvirtinimu, gausiausiai atstovautos Kauno ir Suvalkų gubernijos²⁰, kur kas mažiau dalyvavo Vilniaus gubernijos valstiečių,

¹³ J. Kriaučiūnas, „Didįjį Vilniaus Seimą atsiminus. 25 metų sukakties proga“, op. cit.

* Taip teigia St. Kairys, Pr. Čepėnas ir kt. (St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 85; Pr. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, p. 342). Socialdemokratų spaudoje kunigų skaičius padidinamas iki 100 (žr. *Pirmyn*, 1905.XII.17(30), nr. 2, p. 2–3; *Naujoji Gaidynė*, 1906.XI.23(XII.6), nr. 27, p. 17), nors populiariausias tvirtinimas, kad kunigų dalyvavo „kelios dešimtys“ (*Lietuvos žinios*, 1925.XII.6, nr. 276, t.p. Pr. Būčys, P. Ruseckas, P. Višinskis). J. Totoraitis nurodo tiksliau – 60 (R. Laukaitytė, „Neskelbtas J. Totoraičio straipsnis apie Didįjį Vilniaus seimą“, op. cit.). V. Kapsuko ir St. Kairio teigimu, kunigai „atvyko su vargonininkais ir gospadinėmis“ (žr. V. Kapsukas „1905 metų Vilniaus seimas“, *Raštai*, t. 10, p. 204; St. Kairys, „Vilniaus seimas“, *Kultūra*, 1930, nr. 10, p. 620).

¹⁴ P. Višinskis, „Pirmutinis Didysis Lietuvių Susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., p. 3; L. Gira, „Atmintinos sukaktuvės“, op. cit., p. 682; J. Gabrys-Paršaitis, „Didysis Vilniaus Seimas (1905–1925)“, *Lietuva*, 1926. I. 7, nr. 4; Pr. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, p. 342 ir kt. veik.

** Priminsime, kad visi LVS nariai, išskyrus L.Girą, dar priklausė ir LDP.

¹⁵ /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 274–276; L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 5–24; L. Gira, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Lietuvos aidas*, 1917, nr. 12, 17, 18, 19, 23, 26, 1918, nr. 1, 39; P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus seimo užrašai“, op. cit., l. 1–8; J. Gabrys, „Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1937, nr. 1, 3, 7, 9; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 1, 2, 4; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 696–704; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 82–103; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 75–84. Taip pat istoriografiniame skyriuje paminėti P. Rusecko, F. Bortkevičienės, O. Pleirytės-Puidienės, J. Vileišio, P. Vileišio, A. Rucevičiaus, G. Petkevičaitės-Bitės, P. Bugailišio, Pr. Būčio, J. Tumo, V. Kapsuko, J. Jurginio, A. Tylos ir kitų autorių darbai.

*** Bajoriškos kilmės asmenų buvo kur kas daugiau.

¹⁶ /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 275; J. Gabrys-Paršaitis, „Didysis Vilniaus Seimas (1905–1925)“, op. cit.; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*; taip pat: VIA, f. 932, ap. 1, b. 185, l. 2–4, f. 1227, ap. 1, b. 182, l. 942 ir kt.

¹⁷ Žr. 15 išnašą.

¹⁸ V. Steponaitis, „Vilniaus seimas“, in *Mūsų senovė*, kn. IV–V, Tilžė, 1922, p. 622; J. Kriaučiūnas, „Iš mūsų partijų etikos praeityje“, op. cit., p. 18; /?/, „Обзор Литовской социал-демократической партии“, MAB RS, f. 163-198, l. 2.

¹⁹ „Mykolo Riomerio autobiografija“, parengė Mindaugas Maksimaitis, in *LAIS*, t. 13; *Mykolas Riomeris* (naudotasi rankraščiu).

²⁰ /?/, „Lietuvių susivažiavimas“, *Pirmyn*, op. cit., p. 17; V. Kapsukas, „1905 m. Vilniaus Seimas“, op. cit., t. 10, p. 203–204; J. Basanavičius, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 11; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 85.

nors, J. Basanavičiaus teigimu, ir jų buvo nemažai²¹. Tvirtinama, kad iš Aukštaitijos atvykusiųjų buvo daugiau negu iš Žemaitijos²². Taigi kaip gausiausiai atstovaujami regionai buvo nurodomi Aukštaitija ir Suvalkija, o V. Kapsukas netgi teigia, kad vyravo suvalkiečiai²³. A. Tylos nuomone, „daugiausia delegatų buvo iš Aukštaitijos, Užnemunės ir Žemaitijos, žymiai mažiau iš Pietryčių Lietuvos“²⁴.

Identifikavus apie 200 Suvažiavimo dalyvių (t. y. 10%), didžiausią jų dalį sudaro Aukštaitijos, kiek mažesnę – Suvalkijos ir Žemaitijos atstovai. Tiesa, šie duomenys per menki, kad būtų galima daryti tikslesnes išvadas. Santykiškai mažesnę Žemaitijos atstovavimą būtų galima paaiškinti nebent tuo, kad jiems buvo toliau važiuoti iki Vilniaus, nes tautinės revoliucijos metu žemaičiai aktyvumu tenusileido aukštaičiams.

Galima būtų nurodyti atskirus Lietuvos valsčius, kurių delegacijos buvo gausiausios: Alsėdžių, Žagarės, Čipėnų, Rokiškio, Kurklių, Kalvarijos ir kt. Be abejo, tai nėra tikslūs duomenys, nes daugelio valsčių delegacijos ir jų nariai kol kas nėra nustatyti. Galima būtų paminėti atskirų Lietuvos regionų atstovus: Aukštaitija – J. Baltuška, Lapienis (Anykščių vls.), T. Baltušonis (Skapiškio vls.), S. Didžiulis, J. Šiaučiūnas (Andrioniškio vls.), Stapulionis (Pušaloto vls.), Čibas (Girsūdų vls.), A. Janauskas, Vilkas (Linkuvos vls.), P. Degulis, A. Birieta (Utenos vls.), J. Sruoga, Žitkevičius (Čipėnų vls.) ir kt.; Žemaitija – J. Danta, S. Danta, J. Keturakis, A. Kriaučiūnas, K. Andrukaitis, (Žagarės vls.), F. Baužys (Mosėdžio vls.), M. Katkus (Krakių vls.), Kuzminskis (Labardžių vls.), A. Višinskis, L. Kučinskas (Užvenčio vls.), M. Sragys, J. Stropus (Salantų vls.), J. Kontvainis, J. Knabikas (Viekšnių vls.), K. Vainauskas, K. Kazlauskas, J. Kazlauskas, S. Mika, J. Norvaišas, J. Smilgevičius ir kt. (Alsėdžių vls.); Suvalkija – A. Matulaitis (Liudvinavo vls.), J. Glinskis, J. Bulvičius (Kurklių vls.), S. Matulaitis (Vištyčio vls.), V. Vitkauskas (Kalvarijos ap.), P. Krutnauskas (Marijampolės ap.; pasak K. Griniaus, į Suvažiavimą atvyko daug „marijampoliečių“²⁵, J. Povilaitis, A. Žmuidzinas, J. Tupčiauskas ir kt.); Dzūkija – S. Gavelis, S. Panka (Ūdrijos vls.), A. Proška, J. Kondrotas (Jiezno vls.)²⁶. Dalyvavo valstiečių ne tik iš vakarinės, bet ir rytinės Vilniaus gubernijos dalies, taip pat iš Gardino bei Minsko gubernijų²⁷. Iš didžiųjų Lietuvos miestų, aišku, daugiausia buvo vilniečių, mažiau – Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės atstovų.

J. Basanavičiaus kalba. Naujas politinės kovos etapas prasidėjo prieš pat Suvažiovimą – 1905.XI.20(XII.3). „Vilniaus kanklių“ draugija, finansiškai paremta tautininkų atstovo J. Kriaučiūno, Suvažiovimo dalyviams surengė lietuvišką vakarą*²⁸. Pasibaigus programai, socialdemokratai, vadovaujami A. Domaševičiaus, Vl. Sirutavičiaus ir Pr. Mažylio, pabandė surengti mitingą²⁹. Šis sumanymas iš dalies pavyko. Nugalėję tautininkų (J. Kriaučiūnas, St. Stakelė) pasipriešinimą, socialdemokratai patraukė į savo pusę dalį į Suvažiovimą atvykusių ūkininkų. Mitingo metu LSDP taip pat sėkmingai propagavo savo parengtą Suvažiovimo darbotvarkę³⁰.

Taigi kitoms partijoms ir politinėms grupuotėms net negalvojant suteikti lietuviškam vakarui kokią nors politinę reikšmę, LSDP pirmoji pasinaudojo mažiausia galimybe išplėsti savo įtaką. Ir vis dėlto Suvažiovimą turėjo pradėti Organizacinis komitetas, kurio daugumą, kaip žinoma, sudarė tautininkų atstovai.

²¹S-lius /J. Basanavičius/, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 11.

²²Ibidem; Pr. Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, p. 341.

²³V. Kapsukas, „1905 m. Vilniaus seimas“, op. cit., t. 10, p. 203.

²⁴A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 75.

²⁵K. Grinius, *Atsiminimai ir mintys*, t. 2, p. 171.

²⁶*Žr. *Lietuvos žinios*, 1930.XII.23, nr. 292; XII.29, nr. 296; 1931.II.2, nr. 28; II.7, nr. 31; II.11, nr. 34; II.28, nr. 48; III.5, nr. 51; III.12, nr. 57; VI.16, nr. 133 ir t. t.; *Darbininkų balsas*, 1905, nr. 11/12, nr. 3 ir kt.; taip pat *Lietuvis*, *Lietuva*, *Lietuvos ūkininkas*, *Lietuvos žinios*, 1925 m.; *Socialdemokratas*, 1930 ir kt. Taip pat Lietuvos VIA, f. 930, ap. 1, b. 306, l. 25, b. 1042, l. 20–21, 23, 25, b. 1048, l. 304 ir kt.; f. 1227, ap. 1, b. 232, l. 2, b. 235, l. 1–2, 4–5, b. 264, l. 1–2, b. 338, l. 11, 16 ir t. t.; A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 75, 99, 101.

²⁷O. Pleirytė-Puidienė, „Didžiojo Vilniaus Seimo šventė“, *Lietuvos žinios*, 1925.XI.29, nr. 270; J. Gabrys-Paršaitis, „Didysis Vilniaus Seimas. 1905–1925“, op. cit.; Idem, „Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1937, nr. 3, p. 56; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 85.

*Buvo suvaidinti du spektakliai: „Iš tamsos į šviesą“ ir „Neatmezgamas mazgas“.

²⁸Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 1, p. 56; *Algis ?!*, „Kaip gimė Didysis Vilniaus Seimas“, *Diena*, 1935.XII.15, nr. 50.

²⁹S-lius J. /J. Basanavičius/, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 11–12; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 1, p. 55–56; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 84; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 697 ir kt. veik.

³⁰J. Tumas, „Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus Seimo laikui“, op. cit.; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 697–698; J. Kaminskas /St. Kairys/, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Darbas*, 1955, nr. 4, p. 19.

* * *

Suvažiavimas prasidėjo lapkričio 21 (gruodžio 4) d. 10 val. 30 min. OK pirmininko J. Basanavičiaus kreipimusi į Suvažiavimo dalyvius³¹. Ši kalba kartu buvo ir OK įgaliojimų perleidimas į Vilnių atvykusiems lietuvių tautos atstovams.

Net ir paviršutiniškai peržvelgus J. Basanavičiaus kalbą, matyti, kad jis suvokė didžiulę Lietuvių suvažiavimo reikšmę. Šis kreipimasis į Suvažiavimo dalyvius būdingas J. Basanavičiui. Panašiai kaip ir kituose programiniuose tekstuose – „Atsišaukime į lietuvių tautą“, Memorandume Rusijos vyriausybei – bandoma pasitelkti istorinę argumentaciją (etnopolitinės ir etnokultūrinės tradicijos) ir, atsižvelgus į realias politines aplinkybes, bendrais bruožais formuluoti lietuvių tautos uždavinius.

Matyti, kad revoliucinis momentas neišmušė J. Basanavičiaus iš pusiausvyros ir nesutrukdė fundamentaliai pagrįsti naujų tautos siekių bei tikslų. J. Basanavičiaus kreipimesi aptariamais klausimais, jo vidinė struktūra, argumentavimo logika, konstitucinė išraiška ir aristokratinė dvasia leidžia kalbėti apie valstybinės politikos metmenį. J. Basanavičiaus mąstymą politinėmis kategorijomis, kartu ir kultūrinių reikalavimų subordinavimą politiniams tikslams rodo visas jo kalbos turinys: pradedant istorine retrospektyva (Vytauto laikų priminimas: „prosenoviškos lietuvos sostapylės“, t. y. Vilniaus, kaip senojo valstybingumo įvaizdis; lietuvių Atgimimo veikėjų nuopelnai gaivinant tautinę savimone bei kt.) ir baigiant Lietuvos politinės autonomijos reikalavimu. Akcentuojami kardinalūs lietuvių politinės veiklos pokyčiai po garsiojo 1905 m. spalio 17(30) d. caro manifesto, aptariamais politinės sąmonės formavimosi aspektai, pagrindžiama pati Lietuvių suvažiavimo idėja („suvažiavimo užduotis /.../ – išdirbti lietuvių tautos politiką“)³², taip pat „amžinasis“ J. Basanavičiaus siekimas nuosekliai įgyvendinti „tautos vienybės“ idėjas.

Vis dėlto iš pirmo žvilgsnio J. Basanavičiaus kalba atrodo gana konservatyvi. Jis pats priklausė konservatyviajam lietuvių visuomenės sparnui. Manydamas, kad radikalsios jėgos (šiuo atveju – LSDP ir kairysis LDP sparnas) Suvažiavime kels kairuoliškus lozungus, neatmesdamas ir ginkluotos kovos prieš esamą santvarką galimybės, jis iš pat pradžių siekė nuteikti Suvažiavimo dalyvius ramesnėms diskusijoms. Be to, neužmirškime, kad J. Basanavičius išreiškė ne tik savo, bet ir besiburiančių į partiją tautinių demokratų nuostatas.

Atkreipkime dėmesį – J. Basanavičius užsiminė, kad Suvažiavimo programa gali būti ir papildyta. Matyt, buvo suvokiama, jog toks didžiulis sambūris kaip Suvažiavimas tik per nuomonių įvairovę gali suformuluoti bendrą poziciją, atspindinčią Rusijos ir Lietuvos politinę situaciją. Tačiau prašymą, kad „susivažiavimas /.../ nebūtų partyviškas“³³, reikėtų suprasti ne kaip kvietimą užmiršti partinius (partikuliarinius) tikslus, o kaip siūlymą eliminuoti priežastis, galinčias trukdyti juos suderinti. J. Basanavičius, turėdamas didžiulę tautinės veiklos patirtį, Lietuvių suvažiavime savo uždaviniu kaip tik ir laikė tautinės konsolidacijos aukštesniu politiniu lygiu realizavimą.

Prezidiumo rinkimai. Kaip žinome, OK vyravo tautinių demokratų grupuotė, ir tai turėjo reikšmės tikslinant Suvažiavimo programą, taip pat siekiant išlaikyti vadovavimą jo darbui. Suvažiavimo pradžioje OK turėjo perleisti įgaliojimus Suvažiavimui, kuris savo ruožtu privalėjo išsirinkti savo vadovaujančius organus, t. y. prezidiumą ir jo pirmininką arba tik prezidiumą.

Diskusijos dėl prezidiumo prasidėjo tuoj po J. Basanavičiaus įžanginės kalbos. Jos parodė, kad partijos ir politinės grupuotės yra pasiruošusios aktyviai kovoti dėl savo įtakos. J. Basanavičiaus pirmasis pasiūlytas variantas – du tautiniai demokratai (Petras Vileišis, St. Raila), po vieną LDP (A. Smetona) ir krikščionių demokratų (J. Tumas) atstovą³⁴ – be abejo, buvo pagrįstas tautininkų, kaip Suvažiavimo organizatorių, sau priskirta teise prezidiume turėti daugumą. Pateikdamas šį pasiūlymą, J. Basanavičius, matyt, tikėjosi, kad jis pats bus išrinktas kaip penktasis prezidiumo narys arba prezidiumo pirmininkas. Be to, jis Suvažiavimo sekretoriais pasiūlė tautinį demokratą Pr. Klimaitį, taip pat artimą tautiniams demokratams LVS vadovą J. Gabri-Paršaitį ir kitą LVS narį, kartu bendradarbiavusį su „Vilniaus žinių“ grupuote – L. Girą³⁵. Tokios sudėties prezidiumas ir

*Žr. priedą Nr. 6.

³¹L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 7–11; E. Motieka, „Viešai pakelti balsą už tiesas“, op. cit., p. 6–7.

³²L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 9.

³³Ibidem, l. 10.

³⁴/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, *Vilniaus žinios*, 1905.XI.22(XII. 5), nr. 274; P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 1; L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 11.

³⁵Žr. 34 išnašą.

sekretoriatas būtų galėję garantuoti OK parengtos Suvažiavimo programos įgyvendinimą ir numalšinti LSDP kraštutinį aktyvumą. Tačiau J. Basanavičius, norėdamas įgyvendinti savo planus, padarė klaidą: į kandidatų sąrašą neįtraukė LSDP atstovo. Socialdemokratai (A. Domaševičius) išreiškė nepasitenkinimą ir pasiūlė savąjį variantą: LSDP nariai K. Venclauskis ir St. Kairys, taip pat J. Basanavičius³⁶. Tautininkai nepasinaudojo šia situacija – Petro Vileišio ar St. Railos pateiktas vienu iš LSDP atstovų būtų nuraminęs ginčus ir lėmęs jų persvarą (prezidiumas būtų toks: J. Basanavičius, J. Tumas, A. Smetona, Petras Vileišis arba St. Raila ir LSDP atstovas). Tačiau laiku nenusileidus, iniciatyvą perėmė LDP, kurios pozicija šio ginčo metu buvo konstruktyviausia. Tiesa, pirmąjį LDP (P. Višinskio) pasiūlymą taip pat sąlygojo partiniai tikslai. Tikėtina, kad jo pateiktas variantas (2 LDP nariai – A. Smetona ir A. Bulota, 1 – LSDP – Vl. Stašinskis)³⁷ buvo asmeninė P. Višinskio iniciatyva, nukreipta prieš J. Basanavičių ir apskritai prieš tautininkus. Tačiau kitų LDP atstovų – A. Bulotos ir A. Smetonos – dėka pavyko susitarti, pateikus šias kandidatūras: iš LSDP – St. Kairį, LDP – A. Smetoną (A. Bulotos pasiūlymas) ir iš nepartinių – J. Basanavičių³⁸.

Suvažiavimo dauguma tam pritarė, tačiau pasipriešino kunigai (Vl. Mironas), netekę debatų pradžioje pasiūlyto savo atstovo prezidiume. Šia situacija bematant pasinaudojo LDP: A. Bulota, pripažindamas krikščionių demokratų reikalavimo teisėtumą, kartu pareikalavo išrinkti atstovą iš ūkininkų, kurie sudarė suvažiavusiųjų daugumą³⁹. Neužmirškime, kad Suvažiavimo dienomis vyko LVS suvažiavimas, siekęs patraukti į savo gretas atvykusius Lietuvos kaimo atstovus. Taigi LDP–LVS blokas* tokiu atveju prezidiume turėtų daugumą. LSDP, matydama, kad jos įtaka, išplėtus prezidiumo sudėtį nuo 3 iki 5 narių, mažėja, pareikalavo išrinkti delegatą nuo darbininkų. Faktiškai tai būtų reiškę dar vieno LSDP nario išrinkimą. Ši pozicija nesulaukė pritarimo. Darbininkai sudarė labai mažą suvažiavusiųjų dalį, be to, sunku buvo tikėtis, kad Suvažiavimas, padaręs vieną nuolaidą, t. y. išrinkęs į prezidiumą LSDP reprezentantą, ryšis antrajai. Suvažiavimo dauguma palaikė tik krikščionių demokratų ir ūkininkų atstovų išrinkimą⁴⁰. Nuo krikščionių demokratų pasiūlius kun. J. Tumo ir kun. Pr. Būčio kandidatūras, J. Tumas atsisakė Pr. Būčio naudai⁴¹. Ūkininkai taip pat rinkosi iš dviejų kandidatų: M. Katkaus (Žemaitija) ir J. Stankūno (Užnemunė). Daugiau balsų surinko J. Stankūnas⁴².

Taigi buvo išrinktas toks prezidiumas: J. Basanavičius (nuo nepartinių), A. Smetona (LDP), St. Kairys (LSDP), Pr. Būčys (nuo krikščionių demokratų) ir J. Stankūnas (nuo ūkininkų)⁴³.

Visų trijų sekretorių kandidatūros, pasiūlytos J. Basanavičiaus (J. Gabrys-Paršaitis, Pr. Klimaitis, L. Gira), buvo patvirtintos be didesnių diskusijų⁴⁴.

Apibendrinant Suvažiavimo prezidiumo rinkimus, reikia pasakyti, kad prezidiumas buvo sudarytas remiantis pariteto principu, t. y. jo sudėtis iš esmės atspindėjo politinių partijų ir grupuočių atstovavimą Suvažiavime. Buvo atstovaujama keturioms politinėms partijoms ir grupuotėms, taip pat gausiausiajam socialiniam sluoksniui – valstietijai. Pastarosios atstovavimas sietinas su penktąja politine grupuote – LVS. Savo reprezentantų neturėjo negausiai dalyvavę darbininkai ir dvarininkai.

Apskritai prezidiumo rinkimai buvo triukšmingi. Krikščionys demokratai ir socialdemokratai netgi buvo pasiryžę apleisti Suvažiavimą, jei

³⁶/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit.; P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 2; L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 12.

³⁷L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, op. cit., l. 12.

³⁸Ibidem.

³⁹Ibidem, l. 13.

*LVS buvo LDP autonominis padalinys. Tačiau išlaikydama idėjinę vienybę su LDP, pritarė jai jos programinėms nuostatomis, kartu ir Lietuvos valstybingumo atkūrimo koncepcijai, LVS Lietuvių suvažiavime reiškėsi kaip *savarankiška politinė jėga*. Tiesa, šis savarankiškumas buvo sąlygiškas, padiktuotas tuometinės politinės situacijos – LVS Suvažiavimo metu suorganizavo savo Steigiamąjį susirinkimą ir tai savaime suaktyvino jos „separatistines“ tendencijas. Iš tikrųjų LVS tik propagavo radikalesnę nei LDP kovos prieš carizmą taktiką, neatsisakydama net ginkluotų veiksmų, aktyviau veikė Lietuvos kaime, taip pat kiek palankiau negu LDP žiūrėjo į bendradarbiavimą tiek su dešiniuosiomis (tautiniai demokratai, krikščionys demokratai), tiek su kairiosiomis (LSDP) politinėmis jėgomis. Suvažiavime LDP ir LVS dažniausiai rėmė viena kitą. Todėl galima drąsiai teigti, kad veikė LDP – LVS blokas.

⁴⁰Ibidem.

⁴¹J. Tumas, „Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus Seimo laiku“, op. cit.

⁴²/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit.; P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 2; L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 14.

⁴³žr. 42 išnašą.

⁴⁴L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 13.

nebus išrinkti jų atstovai į prezidiumą. Svarbiausią vaidmenį prezidiumo rinkimuose, kaip minėta, suvaidino demokratai, kurie, nepakenkdami J. Basanavičiaus autoritetui, sugebėjo apriboti tautininkų ir socialdemokratų norus gausiau atstovauti. LVS, savo steigiamąjį suvažiavimą numaćiusi pradėti 1905.XI.21(XII.4) po pietų, rytiniame Lietuvių suvažiavimo posėdyje dar nebuvo sutelkusi visų savo šalininkų. Todėl A. Bulotos kvietimas išrinkti ūkininkų atstovą pelnė LVS palankumą ir padėjo jau Suvažiavimo pradžioje sustiprinti LDP–LVS bloką. Sekretoriato sudėtis taip pat atitiko LDP interesus. Į prezidiumą patekus tik vienam LSDP atstovui, socialdemokratų įtaka buvo stipriai apribota. Jie galėjo daryti įtaką Suvažiavimo darbui, tačiau neturėjo savo rankose iniciatyvos.

Tautinių demokratų pasiūlymai neatlaikė LDP ir LSDP kritikos. Jų šalininko K. Samajausko bandymai išspręsti debatus dėl prezidiumo išrenkant vienintelį pirmininką – „nepartinį“ J. Basanavičių – taip pat nesulaukė pritarimo⁴⁵.

Prezidiumo rinkimai, nors vos nesužlugdę Suvažiavimo, buvo labai naudingi, nes sukūrė savotišką savireguliacijos mechanizmą. Turint galvoje, kad svarbiausias Suvažiavime buvo taktikos kovoje su carizmu klausimas, galima buvo tikėtis dešiniųjų – tautininkų ir krikščionių demokratų – blokavimosi prieš LSDP ir iš dalies kairįjį LDP sparną (P. Višinskis ir kt.). LDP centras (A. Bulota, F. Bortkevičienė ir kt.) bei dešinieji (A. Smetona ir kt.), taip pat LVS galėjo būti šias dvi kraštutines stovyklas cementuojantis veiksnys, nes propaguojama radikalia kovos taktika jie buvo artimesni LSDP, o pamatiniais Lietuvos autonomijos kūrimo principais, socialine politika, orientacija į Lietuvos kaimą bei „tautos vienybės“ idėjų propaganda – dešiniųjų stovyklai. Juolab kad LVS galėjo disponuoti didele valstietijos parama.

Iš esmės buvo galima suderinti dešiniųjų pozicijas su LDP ir LVS, o šių – su LSDP. Dešiniams – tautininkams ir krikščionims demokratams – buvo nesunku rasti bendrą kalbą, o LDP ir LVS interesai taip pat retai kirsdavosi. Tautininkai su LDP–LVS palaikė artimus asmeninius ryšius, kartu rengė Lietuvių suvažiavimą. Išrinkus prezidiumą, atsirado galimybė derinti tautinių demokratų ir demokratų pozicijas per J. Basanavičių ir A. Smetoną bei sekretoriatą, kurio nariai simpatizavo abiem politinėms grupuotėms (nors sekretoriato vaidmuo buvo menkesnis). LVS palankumas nuosaikiųjų tautininkų vadovui J. Basanavičiui (šis galėjo daryti įtaką visai tautininkų grupuotei) ir tiesioginis ryšys su savo siuzerenu – LDP garantavo, kad LDP, LVS ir tautininkų

dauguma prezidiume bei sekretoriato nulems iš esmės sėkmingą Suvažiavimo eigą ir pabaigą. Demokratų apdairumo dėka (A. Bulotos pasiūlymas)⁴⁶ į prezidiumą buvo išrinktas nuosaikaus LSDP sparno atstovas St. Kairys, tai leido tikėtis, kad kraštutinės politinės nuostatos bus suderintos. Krikščionys demokratai Suvažiavimo pradžioje didelių reikalavimų nekėlė: jų įtaka buvo gana ribota, nes Suvažiavimo dienomis vykęs valstiečių telkimas į LVS labai siaurino kunigų socialinės ir politinės veiklos sferą. Todėl laikinai buvo pasitenkinta savo atstovo išrinkimu į prezidiumą. Jų blokavimasis su tautininkais nebuvo suplanuotas ir parengtas, tačiau Suvažiavimo eigoje išryškėjo panašus jų požiūris į taktikos klausimus, Vilniaus vyskupijos, Lietuvos autonomijos ribų ir kitas problemas.

Suvažiavimo prezidiumas, kaip paaiškėjo vėliau, tikrai suvaidino didžiulį vaidmenį diskutuojant ir rengiant Suvažiavimo rezoliucijas. Prezidiumas Suvažiavimo metu buvo gana vieningas: jo nariai – savo partijų ir grupuočių lyderiai – dažniausiai sugebėdavo numalšinti kylančius konfliktus.

Didžiausią įtaką prezidiume, be abejo, turėjo J. Basanavičius. Nors ir patyręs nesėkmę Suvažiavimo pradžioje – buvo padarytos prezidiumo sudėties ir Suvažiavimo darbotvarkės korektivos – J. Basanavičius iš esmės išlaikė vadovavimą savo rankose. Formaliai visi penki prezidiumo nariai turėjo vienodus įgaliojimus, tačiau, matyt, dėl savo nuopelnų lietuvių tautiniam judėjimui J. Basanavičius neoficialiai buvo laikomas prezidiumo pirmininku. Pr. Būčys jį vadino „seimo ir prezidiumo pirmininku“⁴⁷, J. Gabrys-Paršaitis J. Basanavičių titulavo „pirmininku“, o St. Kairį – „vicepirmininku“⁴⁸ (vadinasi, vicepirmininkais jis laikė ir tris likusius prezidiumo narius). Tiesiogiai arba netiesiogiai ypatingą J. Basanavičiaus statusą prezidiume nurodė ir kiti lietuvių politiniai veikėjai⁴⁹.

Tikrai žinoma, kad J. Basanavičius pirmininkavo didesnei pirmojo Suvažiavimo posėdžio daliai (prezidiumo rinkimai, darbotvarkės tvir-

⁴⁵ Ibidem, l. 13–14.

⁴⁶ Ibidem, l. 12.

⁴⁷ Pr. Būčys, „Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo“, op. cit., p. 255.

⁴⁸ J. Gabrys, „Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1937, nr. 7, p. 156.

⁴⁹ P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 6; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 4, p. 367; J. Audėnas, *Lietuvos valstiečiai liaudininkai*, New York, 1986, p. 62.

tinimas pranešimai iš Lietuvos regionų)⁵⁰ ir ketvirtajam posėdžiui (žemės ir mokyklų klausimai, Suvažiavimo rezoliucijų pateikimas ir tvirtinimas)⁵¹. Ne visai aišku, kas vadovavo trečiajam posėdžiui (žemės klausimas), tačiau iš J. Gabrio-Paršaičio ir P. Višinskio pastabų galima spręsti, kad kurį laiką pirmininkavo J. Basanavičius⁵². A. Smetona vadovavo Suvažiavimui pirmojo posėdžio pabaigoje, taip pat visą antrąjį posėdį (Lietuvos autonomijos klausimo svarstymas)⁵³.

Sunku tiksliai nustatyti, ar posėdžiams pirmininkavo St. Kairys. Apie tai yra netiesiogiai užsiminę tik L. Gira ir Pr. Būčys⁵⁴, tačiau St. Kairio aktyvumas ir įtaka Suvažiavimo darbui bei jo nutarimams neabejotini. Kitų dviejų prezidiumo narių – Pr. Būčio ir J. Stankūno, ypač pastorojo, įtaka Suvažiavimui bei prezidiumui buvo menkesnė. Pr. Būčys yra pripažinęs, kad J. Basanavičius jam nė karto nepasiūlė pirmininkauti⁵⁵.

Taigi aktyviausi buvo geriausiai Suvažiavimui pasirošusių politinių grupuočių atstovai – J. Basanavičius, A. Smetona ir St. Kairys. Įsidėmėtina, kad jie atstovavo toms politinėms grupuotėms, kurios buvo paruošusios Suvažiavimo programas. Be to, tai politiniai veikėjai, turintys didelį autoritetą lietuvių visuomenėje. Nesutarimų tarp prezidiumo narių, aišku, buvo, tačiau pats prezidiumo narių rangas skatino juos ieškoti kompromiso. Vis dėlto šio triumvirato lyderiu iki pat Suvažiavimo pabaigos liko J. Basanavičius.

Suvažiavimo darbotvarkė. Jau renkant prezidiumą, išryškėjo Suvažiavimo dalyvių organizavimasis partiniu principu. Regioniniai (išskyrus kai kurių Vilniaus gubernijos valstiečių pasisakymus) ir konfesiniai (dauguma – katalikai) skirtumai Suvažiavimo debatų metu iš viso nepasireiškė. Tuo tarpu visuomenės luomų ar sluoksnių interesai neretai buvo persipynę su priklausymu politinėms grupuotėms ir Suvažiavime buvo ryškesni. LSDP orientavosi į miestų ir dvarų darbininkus, iš dalies bežemius ir mažąžemius valstiečius. LDP ir LVS – į visus valstiečių sluoksnius. Krikščionys demokratai taip pat mėgino remtis Lietuvos kaimo gyventojais, tačiau dar nebuvo prisitaikę prie naujų politinės veiklos formų, ir jų įtaka 1905 m. pab. buvo sumažėjusi. Besiburiantys į partiją tautininkai bandė vienyti visų lietuvių politinius ir kultūrinius tikslus ir koordinuoti politinių grupių veiklą⁵⁶. Visų politinių partijų ir grupuočių narių daugumą sudarė inteligentai. Tiesa, be politiškai organizuotos, nemažai atvyko ir nepartinės inteligentijos. Todėl politinių grupių uždavinys buvo patraukti nepartinę inteligentiją ir valstietiją į savo pusę (visi dalyvavę darbininkai buvo LSDP šalininkai).

Didelę reikšmę tolesniam Suvažiavimo darbui turėjo ir partijų tarpusavio santykiai. Jų konkurencijos orientyrai ir blokavimosi galimybės išryškėjo svarstant Suvažiavimo darbotvarkę.

Po prezidiumo išrinkimo J. Basanavičius dar bandė išlaikyti iniciatyvą savo rankose. Įžanginė jo kalba faktiškai atitiko pirmąjį OK parengtos programos punktą – „Lietuvystės praeitis ir dabartis“. Todėl J. Basanavičius paskubėjo paskelbti, kad pagal OK darbotvarkę M. Davainis-Silvestraitis turi skaityti referatą „Lietuviai, latviai ir įvairios tautos, Lietuvoje gyvenančios“⁵⁷. Tačiau klausimo svarstymui pasipriešino LSDP ir LDP, pateikę savo programas*⁵⁸. Mažiausiai yra žinoma apie

⁵⁰/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit. nr. 274; L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 7–18; S-lius J. /J. Basanavičius/, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 12–13 ir kt. veik.

⁵¹/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 274; L. Gira, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Lietuvos aidas*, 1917. XI. 8, nr. 26; S-lius J. /J. Basanavičius/, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 16–19; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 91 ir kt. veik.

⁵²J. Gabrys, „Didysis Vilniaus Seimas ir jo reikšmė Lietuvai“, op. cit., 1937, nr. 7, p. 158; P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 8.

⁵³L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 19–24; /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 275 ir kt. veik.

⁵⁴/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 275–276; Pr. Būčys, „Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo“, op. cit., p. 255.

⁵⁵Pr. Būčys, *ibidem*, p. 255.

⁵⁶R. Miknys, E. Motieka, TLDP, p. 93–102.

⁵⁷L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445; M. Römer, *Litwa*, s. 392.

*Tiesa, Maskvos lietuvių studentų draugija taip pat buvo parengusi programą, tačiau nepateikė jos svarstyti. Nors šios programos juodraštis rastas šalia kitų dokumentų, visiškai su juo nesusijusių (žr. Lietuvos atstovų: P. Višinskio, inž. V. Bielskio, dr. K. Griniaus pareiškimas, LLTI RS, f. 1-704. l. 2), tačiau programos įžanginėje dalyje išdėstyti samprotavimai, taip pat jos lyginimas su Maskvos lietuvių studentų draugijos atsišaukimu į lietuvių inteligentus Rusijoje (žr. Atsišaukimas į lietuvius inteligentus, gyvenančius Rusijoje, LLTI RS, f. 22, 1443, l. 1–2) leidžia teigti, jog tai buvo Maskvos lietuvių suformuluota Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa. Ji buvo konstruktyvi ir trumpa, sudaryta vos iš 3 punktų:

- „1) Lietuvos padėjimas dabar ir reikalingiausios reformos;
- 2) Kaip prisidėti prie dabartinio padėjimo Lietuvoje:
 - a) autonomija, b) mokykla, c) valsčiai, d) mokesčiai, e) rinkimai į dūmą;
- 3) Kaip priversti valdžią išpildyti mūsų reikalavimus“.

Ši programa buvo panaši į sutrumpintą LSDP programos variantą. Galimas daiktas, kad ją parengė Maskvos lietuvių studentų LSDP kuopa.

⁵⁸/L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 274; L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 15–16; J. Kaminskas /St. Kairys/, „LSDP 1905 m. įvykiuose“, *Darbas*, 1955, nr. 2, p. 4 ir kt. veik.

P. Višinskio išdėstyta LDP programa⁵⁹. Galimas daiktas, kad tai buvo jau mūsų minėtas dar spalio mėn. pabaigoje P. Višinskio parengtos programos kitas variantas. Pr. Klimaičio teigimu, ši demokratų programa buvo pernelyg detali ir dėl gausybės punktų buvo atmesta*⁶⁰. Liko OK (nesuklysimė ją pavadindami ir tautininkų programa)⁶¹ bei LSDP programos**⁶². Socialdemokratai šią savo programą atspausdino hektografuotu būdu ir dalijo Suvažiavimo dalyviams. Tautinių demokratų ir LSDP programų kolizija kartu buvo ir tolesnių šių kraštutinių politinių grupuočių esminių nesutarimų ašis. Todėl jas panagrinėsime kiek smulkiau.

Pirmiausia reikėtų pažymėti, kad OK programa buvo išdėstyta oficialioje Suvažiavimo programoje, jos formuluotės gana lakoniškos. Tuo tarpu LSDP programa buvo kiek per plati. Lygindami OK ir LSDP programas, pastebėsime nemažai skirtumų. OK programa buvo daugiau deklaratyvi. Ji apėmė svarbiausias to meto problemas: Lietuvos autonomiją, Suvalkų gubernijos prijungimą prie Lietuvos, Lietuvos tautų klausimą (tai neišvengiamai kėlė Lietuvos autonomijos ribų nustatymo klausimą), vietinės savivaldos, ekonominių ir kultūrinių problemų aptarimą. Akcentavus būtinumą aptarti spalio 17 d. manifesto pasekmes ir rinkimus į Valstybės dūmą, tačiau nieko nekalbant apie juridinius Suvažiavimo aspektus bei politinės kovos priemones, iš esmės netiesiogiai pasisakyta už legalias kovos priemones, t. y. už pasyvią laukimo taktiką kovoje dėl Lietuvos autonomijos.

OK programa buvo fundamentali, rėmėsi esminių krašto reformų, turėjusių padėti gauti Lietuvai autonomiją, idėja. *Tačiau tai nebuvo konkrečios politinės veiklos programa*. Ji buvo paremta tik politinių ir kultūrinių reikalavimų premisa, visiškai nesiaiškinant konkrečių šių reikalavimų įgyvendinimo priemonių problemos. OK programos fundamentalumas tarsi suponavo strateginių tikslų (taip pat aiškiai nesuformuluotų) prioritetą prieš taktinius, tačiau faktiškas taktikos atmetimas planuojant referatyvų Suvažiavimo vedimo būdą kaip tik galėjo atvesti prie abstrakčių deklaracijų. Tiesa, galima daryti prielaidą, kad J. Basanavičius ir tautininkai, planuodami referatus kiekvienam programos punktui ir parinkdami šių referatų autoriais patikimus žmones, galėjo suformuluoti į aptartas problemas visiškai nepanašias, daug radikalesnes Suvažiavimo rezoliucijas. Šiaip ar taip, referavimo sistema buvo vienas iš būdų J. Basanavičiui ir jo šalininkams išlaikyti iniciatyvą iki pat Suvažiavimo nutarimų priėmimo. Be to, nereikėtų užmiršti, kad Suvažiavimo programa buvo išspausdinta kelios dienos iki jo pradžios. O juk

net ir paties Suvažiavimo metu bijota, kad valdžia gali jį paprasčiausiai išvaikyti. Todėl, galimas daiktas, OK programa derino Suvažiavimo organizatorių nuosaikumą ir vengimą deklaracijų, galinčių sukelti vietinės caro administracijos nepasitenkinimą ar net represijas.

LSDP programa, priešingai, buvo konstruktyvesnė ir revoliucingesnė. Pirmiausia ji iškėlė būtinumą nustatyti *Suvažiavimo juridinį pagrindą* („kokias teises gali turėti šis suvažiavimas“)⁶³. Iš esmės tai būtų reiškę *Suvažiavimo sušaukimo teisinių pagrindų analizę Rusijos imperijos įstatymų taikymo, taip pat suverenių lietuvių tautos teisių atstovavimo požiūriais* (apie tai trumpai kalbėjo LDP narys A. Bulota)⁶⁴. Be to, iškilus konfliktui su nuosaikiąja Suvažiavimo dalimi dėl rinkimų į Valstybės dūmą svarstymo (LSDP pasisakė už Dūmos boikotą), diskusija dėl suverenių lietuvių tautos teisių atstovavimo ir Rusijos imperijos įstatymų kolizijos neišvengiamai būtų sukėlusį svarstymus apie Rusijos įstatymų demokratėjimą, kurį dauguma opozicinių vyriausybei jėgų suprato vienareikšmiškai – kaip Rusijos valdžios manevravimą.

Jei Suvažiavime būtų pritarta radikaliai kovos prieš carizmą taktikai ir būtų svarstomi konkretūs einamieji revoliucijos klausimai, tai, be abejonės, palankiausia būtų socialdemokratams. Turėdama didžiulį nelegalios kovos patyrimą ir 1905 m. įvaldžiusi pusiau legalios ir legalios kovos būdus, LSDP, laisvai juos interpretuodama ir tam panaudodama nemažą savo vadovų intelektualinį potencialą, galėjo perimti iniciatyvą ir „prastumti“ radikalias rezoliucijas.

Grįžtant prie Suvažiavimo kompetencijos problemos, reikėtų akcentuoti, kad reikalavimas apibrėžti Suvažiavimo juridinį statusą *faktiškai reiškė lietuvių tautos politinių siekių konstitutavimosi refleksiją*.

⁵⁹ Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 2, p. 149; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 699.

*Pasak F.Bortkevičienės (žr. F.Bortkevičienė, „Neklaidinkit visuomenės“, *Lietuvos žinios*, 1930.XII.10, nr. 281), Suvažiavimo metu į darbotvarkę buvo įtraukti ir tie P.Višinskio programos punktai, kurie dar nebuvo įrašyti antrajame, pataisytame OK programos variante, išspausdintame ir platintame prieš Suvažiavimą ir jo dienomis.

⁶⁰ Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 2, p. 149.

⁶¹ Lietuvių susivažiavimas Vilniuje. Lapkričio 21–22 (Gruodžio 4–5) d. 1905. Programa; J. Basanavičius, „Vilniaus Seimo medžiaga“, op. cit., l. 26.

**Žr. priedus Nr. 4 ir Nr. 5.

⁶² Susivažiavimo programa statoma Lietuvos Socjaldemokratų Partijos, Vilniaus Seimo medžiaga, op. cit., l. 27.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 2, p. 153.

Be abejonės, tai nebuvo visiškai naujas dalykas, nes, kaip jau minėta, autonominės Lietuvos seimo ar Steigiamojo seimo Vilniuje idėją pripažino visos lietuvių partijos ir politinės grupuotės. Tačiau LSDP programa buvo platinama dar Suvažiavimo išvakarėse, taip pat prieš jam prasidedant XI.21(XII.4) d. rytą. Jei šią programą kitos Lietuvos politinės grupuotės būtų priėmusios ne tik kaip socialdemokratų partinės įtakos skleidimo veiksnį, bet ir kaip konstruktyvų politinės veiklos projektą, *galintį paveikti tolesnį lietuvių politinės struktūros konsolidacijos procesą, būtų atsiradęs precedentas vėlesniuose forumuose visiškai kitame kontekste aptarti lietuvių tautos konstitutavimosi galimybes*. Kas leidžia daryti tokią prielaidą?

LSDP programa ne tik kvestionavo Suvažiavimo juridines prerogatyvas – buvo pateiktas ir konkretus Lietuvos valstybingumo įgyvendinimo aptarimo planas. Akcentuojame – ne valstybingumo realizavimo, o tik jo aptarimo planas, kuris buvo gana nuoseklus. Be jau minėto Suvažiavimo teisių klausimo, toliau buvo reikalavimas išsiaiškinti „ką suvažiavimas turi padaryti“⁶⁵. LSDP siūlė aptarti tris svarbiausius punktus: 1) dabartinę Lietuvos ir Rusijos padėtį, 2) kokie pertvarkymai reikalingi, 3) kokiomis priemonėmis jie gali būti realizuojami. Programos pabaigoje siūloma iš esmės svarstyti vietinės caro valdžios likvidavimo klausimą. Tai būtų reiškę *naujų valstybinių-politinių struktūrų kūrimą*. Šis pasiūlymas taip pat susidėjo iš trijų punktų: 1) kaip elgtis su caro vyriausybe, 2) kaip turi būti valdoma Lietuva, 3) koks turi būti Lietuvos sutvarkymas.

Kaip matome, šios problemos suformuluotos gana subtiliai. Netgi atsisakius didžiausios konfrontacijos su carizmu, buvo galima aptarinėti antrąjį ir trečiąjį punktus, nes, pirma, reikalavimas kurti autonomines struktūras, jeigu jis dar nepradėtas realizuoti, nors ir konfrontavo su Rusijos imperijos įstatymais, tačiau spalio 17 d. manifesto kontekste (manifesto teiginiai daugeliu atvejų prieštaravo pamatiniams Rusijos įstatymams; šis neatitikimas galėjo būti likviduotas tik pamažu) caro valdžios galėjo būti toleruojamas. Aišku, jeigu jis nedeklaravo smurtinių veiksmų.

Antra, kai kuriuose Lietuvos valsčiuose dar iki Suvažiavimo vietinė caro valdžia buvo pakeista lietuviška⁶⁶. Taigi, net Suvažiavimui nusprendus visą caro valdžią pakeisti lietuviška, tai būtų buvęs tik tolesnės padėties įtvirtinimas.

Tačiau pirmasis punktas („Kaip elgtis su caro vyriausybe“) buvo dviejų lygių: 1) santykiai su centrine ir 2) santykiai su vietine caro val-

džia. Pirma, tai buvo kovos taktikos klausimas. Antra, nuo jo priklausė antrasis ir trečiasis punktai. Antrasis – „Kaip turi būti valdoma Lietuva“ – reiškė Lietuvos autonomijos problemos iškėlimą, o trečiasis – „Lietuvos sutvarkymo“ klausimas – ketinimą aptarti vietinės savivaldos kūrimo perspektyvas.

LSDP, be abejo, tikėjosi paveikti Suvažiavimo daugumą ir nustatyti griežtą kovos su carizmu taktiką, įskaitant ir ginkluoto sukilimo galimybę. Todėl antrasis ir trečiasis punktai, priėmus LSDP dviasią atitinkančius sprendimus, jau savaime būtų nulėmę radikalius, ginkluotus veiksmus caro režimo atžvilgiu ir būtų reiškę *savavališką* Lietuvos autonomijos kūrimą.

Be abejonės, šiam žingsniui kitos lietuvių politinės grupuotės dar nebuvo pasiruošusios, ir toks LSDP reikalavimas galėjo sukelti jų nepasitenkinimą. Tačiau subtiliai formuluodama šiuos tris veiklos punktus (tiesioginio Lietuvos autonomijos reikalavimo programoje neaptincame), LSDP numatė ir kitus variantus: atsisakius savavališko autonominių struktūrų kūrimo, gali būti sudarytos prielaidos joms organizuoti, t. y. kurti pagrindines valdžios struktūras, užmegzti ryšius su kaimyninių tautų politinėmis jėgomis, sukurti koordinacinius ir informacinius centrus, galinčius remiantis savalaikę informacija, kolegialiai keisti kovos taktiką ir koreguoti strategiją.

Kitas dalykas, kad LSDP, atsisakiusi dalyvauti Suvažiavimo organizavimo darbe, nors ir gerai žinojusi padėtį Lietuvos mieste bei kaime, nebuvo susipažinusi su OK nuotaikomis ir pakitusia kitų lietuvių politinių grupuočių pozicija. Susidarė tokia situacija, kad visos lietuvių politinės partijos ir grupuotės, išskyrus LSDP, sugebėjo derinti savo veiksmus. Tai rodė ir sėkminga OK veikla. LSDP 1905 metais buvo pasiruošusi palaikyti kontaktus su kitomis lietuvių politinėmis grupuotėmis bendroje kovoje prieš carizmą. Šiais principais vadovaudamasi, ji sutiko dalyvauti Lietuvių suvažiavime. Tačiau ne tik dėl to: atsisakymas dalyvauti Suvažiavime galėjo susilpninti LSDP įtaką Lietuvos ir lietuvių visuomenei. Nelietuvių politiniams sluoksniams LSDP galėjo daryti įtaką tik užimdama tvirtas pozicijas lietuvių politinėje struktūroje. Tačiau socialdemokratams atvyko į Suvažiavimą jau šiek tiek moraliai susikompromitavę kitų lietuviškų partijų akyse. Be to, toks reikšmingas

⁶⁵ Susivažiavimo programa statoma Lietuvos Socialdemokratų Partijos, op. cit., l. 27.

⁶⁶ A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, p. 96–98.

dalykas kaip Suvažiavimo programa negalėjo būti aprobuotas be tam tikrų išankstinių tiesioginių asmeninių kontaktų, netgi užkulisinių derybų. LSDP drastiškai įsikišo į politinę kovą Suvažiavimo išvakarėse ir pačioje jo pradžioje, renkant prezidiumą, tačiau nelanksti jos taktika, aišku, nesiderino su ypač konstruktyvia Suvažiavimo programa.

Taigi OK programa, nors ir galėjo determinuoti politinio subjekto – tam tikros lietuvių tautos atstovybės – susiformavimą ir bendrais bruožais netgi projektavo šio subjekto veiklos formas, tačiau tai buvo *passivus subjektas*, kuris faktiškai priklausė nuo carizmo politikos vingių ir bendros revoliucinės situacijos Rusijoje bei Lietuvoje. Tuo tarpu LSDP programa bandė sukurti *aktyvaus politinio subjekto modelį* ir tokią politinę struktūrą, su kuria būtų priversta skaitytis ne tik vietinė, bet ir centrinė valdžia. Suvažiavimo kontekste tai būtų reiškę jau pradėtos kurti lietuvių tautos atstovybės politinio statuso pakylėjimą į kokybiškai naują lygmenį. Tačiau, kaip parodė Suvažiavimo eiga, patys socialdemokratai nebuvo pasiruošę kvalifikuotai aptarti pasiūlytų klausimų.

Tokia situacija buvo pradėjus svarstyti OK ir LSDP programas. Tačiau debatų metu, aišku, ji galėjo ir keistis.

Iškilus problemai, kokiai programai – OK ar LSDP – suteikti prioritetą, J. Basanavičius bandė manevruoti, teigdamas, kad šios programos nesiskiria, tiktai yra kiek kitaip suformuluotos⁶⁷. Prezidiumas jau ruošėsi patvirtinti OK darbotvarkę, nes, pasak L. Giros, J. Basanavičių parėmė kiti prezidiumo nariai – kun. Pr. Būčys, J. Stankūnas ir A. Smetona, o prieš buvo tik St. Kairys. Tačiau St. Kairiui pavyko įtikinti A. Smetoną balsuoti už LSDP programą. Tuo remdamasis jis pareikalavo, kad darbotvarkės klausimą spręstų ne prezidiumas, o pats Suvažiavimas⁶⁸. Tuomet išaiškėjo, kad su LSDP programa daug kas visai nėra susipažinę. J. Basanavičiui, prieš tai dar bandžiusiam apeliuoti į Lietuvos valstiečių atvežtus nutarimus⁶⁹, nebeliko nieko kito, kaip leisti socialdemokratams viešai perskaityti savo programą⁷⁰.

Po to, prasidėjus debatams, paaiškėjo, kad tautininkus palaiko krikščionys demokratai. Socialdemokratai nesulaukė organizuotos paramos iš šalies. LDP ir LVS laviravo tarp šių dviejų kraštutinių pozicijų. LSDP bei tautininkų ir krikdemų konfliktas dėl darbotvarkės truko daugiau negu valandą ir tik dėl LDP ir LVS ryžtingų veiksmų pavyko susitarti⁷¹. LDP ir LVS panaudojo asmeninius ryšius su tautininkais ir, pasitelkę jiems palankius į Suvažiavimą atvykusius valstiečius, laikinai užslopino konfliktą. Galutiniam balsavimui buvo pateikta kompromisinė programa:

- 1) pranešimai iš vietų ir politinės situacijos Rusijoje bei Lietuvoje aptarimas;
- 2) gyvenamojo momento įvertinimas ir kas daryti (į šį punktą įėjo ir Lietuvos autonomijos klausimas);
- 3) žemės, valsčių ir mokesčių klausimai;
- 4) Lietuvos mokyklų problema⁷².

Balsų dauguma šią darbotvarkę Suvažiavimas ir patvirtino, protestuojant tik tai socialdemokratams⁷³. Kadangi į antrąjį programos punktą įėjo ir Lietuvos autonomijos klausimas, tai leido Pr. Klimaičiui vėliau tvirtinti, kad iš LSDP programos buvo paimtas tik pirmasis punktas („pranešimai iš vietų“), o visi kiti klausimai – iš OK programos⁷⁴. Iš L. Giras ir M. Biržiškos pasisakymų galima spręsti, jog pirmaisiais dviem punktais įtvirtinus minimalius LSDP reikalavimus (tiesa, antrąjį jau galima laikyti kompromisiniu, nes Lietuvos autonomijos klausimo svarstymas buvo priimtinas visam Suvažiavimui), kiti klausimai turėjo būti svarstomi pagal OK programą, tik, be abejojimo, ne visi, o tik tiek, kiek Suvažiavimas galėjo per dvi dienas suspėti⁷⁵. Galima pritarti šiems teiginiams, nes tiesiogiai ar netiesiogiai Suvažiavimas svarstė be išimties visus klausimus, pateiktus OK.

Suvažiavimo eigoje darbotvarkė truputį pasikeitė ir buvo išnagrinėti šie klausimai:

- 1) Pranešimai iš vietų ir dabartinės padėties Rusijoje bei Lietuvoje įvertinimas;

⁶⁷ L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 16.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 3.

⁷⁰ L. Gerulis /L. Gira/, „Platesnis aprašymas Pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje“, LLTI RS, f. 22-1445, l. 16.

⁷¹ /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 274; S-lius J. /J. Basanavičius/, *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 12 ir kt. veik.

⁷² /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 274; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 2. p. 150; B-ka M. /M. Biržiška/, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 699; St. Kairys, *Tau, Lietuva*, p. 86 ir kt. veik.

⁷³ P. Višinskis, „Didžiojo Vilniaus Seimo užrašai“, op. cit., l. 3; Pr. Klimaitis, „Didysis Vilniaus Seimas“, *Židinys*, 1931, nr. 2. p. 150.

⁷⁴ Pr. Klimaitis, *ibidem*.

⁷⁵ M. Biržiška, „Didysis Vilniaus Seimas“, op. cit., p. 699; /L. Gira/, „Lietuvių susivažiavimas Vilniuje“, op. cit., nr. 274.

- 2) Lietuvos autonomija; taktika jai iškovoti;
- 3) Žemės, valsčių ir mokesčių klausimai;
- 4) Lietuvos mokyklos;
- 5) Suvažiavimo rezoliucijos svarstymas ir priėmimas.

Čia reikėtų pažymėti, kad socialdemokratų literatūroje susiformavęs teiginys, esą OK programa Suvažiavime buvusi atmesta, o patvirtinta LSDP⁷⁶, neišlaiko kritikos. Pats naujos Suvažiavimo programos patvirtinimo faktas kartu ir eiga rodo, jog buvo priimtas kompromisinis sprendimas. Kad LSDP šalininkai buvo nepatenkinti tokia eiga, patvirtina ir P. Višinskio bei L. Giros stenogramos, kur nurodyta, kad seniai pabaiigus diskusijas dėl programos, LSDP narys K. Venclauskis tebe protestavo „prieš Biuro tvarką“⁷⁷.

Mechaniškas LSDP ir OK programų sujungimas nulėmė nekonstruktivyvų Suvažiavimo darbą. Partijoms ir politinėms grupuotėms iš anksto nesuderinus savo pozicijų, Suvažiavimas pakrypo „natūralios eigos“ kryptimi. Buvo atmestos teorinės prezumpcijos, kurios parlamentinėje kovoje nulemia praktinį politinių pažiūrų aiškinimąsi ir derinimą. Vis dėlto nereikia užmiršti, kad tai buvo pirmasis lietuvių „parlamentas“.

2. I ir II posėdžiai: Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos bei Lietuvos autonomijos klausimai

I posėdis. Pranešimai iš vietų. Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos įvertinimas. Pirmininkaujant J. Basanavičiui, prasidėjo I posėdis. Jo metu pasisakė 6 LSDP (K. Venclauskis, V. Kačergis, Vl. Sirutavičius, V. Stašinskis, A. Domaševičius, G. Liutkevičius, pastarasis kartu atstovavo ir Peterburgo lietuviams), 2 krikščionių demokratų (J. Tumas ir Pr. Būčys), 3 LVS (J. Gabrys-Paršaitis, J. Jasaitis ir M. Sleževičius) bei 2 ūkininkų atstovai (vieną kartą – P. Zikus, 2 kartus – J. Stankūnas)⁷⁸.

Tiktai vienintelio tautinio demokrato St. Railos kalba atitiko pranešimų iš vietų formuluotę. Vėlesni pasisakymai iš esmės jau buvo Lietuvos ir Rusijos politinės situacijos aptarimas. Be to, šis klausimas jau I posėdyje dažnai nagrinėtas kartu su Lietuvos autonomijos klausimu.

I posėdis, kaip ir III (žemės klausimas), išsiskyrė iš kitų tuo, kad jo metu neprieita iki rimto LSDP ir tautinių demokratų konflikto. Posėdžio pradžioje St. Raila, apibūdinęs padėtį Kauno gubernijoje, pasiūlė